

A VILÁGREND-SZER-VÁLTÁS

A TÖBBPÓLUSÚ VILÁGREND FORGATÓKÖNYVE

B É K É S M Á R T O N

„A mi időnk a születésnek és egy új korszakra való átmenetnek ideje.”

Hegel

A 21. század első ötöde eltelt, 2020-szal visszavonhatatlanul átléptük a határát. S miközben századunk első negyedének teljes birtokbavételére készülünk, máris számos tanulságot leszűrhetünk a magunk mögött hagyott néhány év alapján. Ami egyben meghatározza az előttünk álló évtized alaphangját is.

A „történelem végének” illúziója legkorábban 2001-ben szertefoszlott, de legkésőbb a kétezres évek középső harmadára – az afganisztáni és az iraki demokráciaexport homokba fúlása és a spekulatív pénzügyi rendszer megingása révén – mindenki számára világossá kellett, hogy váljék. Ha nem így történt, akkor viszont a 2010-es évek második felének válságjelenségei (migrációs krízis, populista hullám, Brexit) biztosan ráébreszthettek arra, hogy a globális rend minden eresztékében recseg-ropog. A 2020-as éveket a koronavírus-járvány nyitotta meg, amelynek folyamatai között ott találjuk a határok lezárását, az ellátási láncok szakadozását, a szabadkereskedelem felfüggesztését, aztán következett az Egyesült Államok éppen húsz évig tartó afganisztáni kalandjának csúfos kudarca (2021. augusztus), végül felvirradt 2022. február 24. napja, az Oroszországi Föderáció ukrainai „különleges katonai műveletének” elindításával. Ha 1806. október 13-án, *A szellem fenomenológiájának* letisztázása közepette Hegel a Jénába bevonuló Napóleonban pillantotta meg „a világszellemet [...] aki itt egy pontra koncentrálva, lóháton átfogja a világot és uralkodik fölötte”, akkor 2020–22 között egy sor olyan esemény következett be, amelyek kellően mediatizálódva bizvást szignáljai lehetnek a *Weltgeist* újabb manifesztációjának: kövekkel eltorlaszolt határátkelők, csapatszállító helikopter landolása a kabuli amerikai követség tetején, orosz harckocsioszlop Kijev elővárosában.

Amint a század első ötöde a világrend lassú átalakulását jelezte, úgy a 2020-as évek első ötöde ennek felgyorsulását mutatta. Azok a tektonikus mozgások, amelyek a „nemzetközi földrajz” (Gearóid Ó Tuathail) felszíni elmozdulásait okozzák, a mélyszerkezetben zajlanak és geopolitikai kihatásaik olykor időben később, sőt területileg is máshol következnek be (ki gondolta volna például, hogy a 2022. januári kazahsztáni zavargások, amelyek az LPG-áremelkedés miatt törtek ki és a posztszovjet országok csapatai fojtottak el, az európai energiakrízis *pilot*projektje és a kelet-ukrainai beavatkozás tesztterülete lesz), szóval, ezek a változások egy dinoszaurusz helyváltoztatására hasonlítanak, amely lassú lépteivel öles távolságokat tesz meg. A 2020-as évek kezdete, nem függetlenül a 2010-es években már érlelődő konfliktusoktól, bizvást a „katasztrófa-konvergencia” (Guillaume Faye) sűrűsödési pontjának előhírnöke:

I Csak a láncainkat veszíthetjük – Fábíán István illusztrációja (2022)

Fejetlenség – A *Cloverfield*
(Matt Reeves, 2008) című film
moziplakátjának főalakja

a klímaváltozás és eltéveszthetetlen mezőgazdasági hatásai, a demográfia törvényszerűségei és a fegyveres konfliktusok által egyszerre kiváltott migráció, az orosz–ukrán háború és a válaszául szánt uniós szankciók révén előálló energiakrízis interferálni kezdett egymással, a külön-külön érvényesülő hatásokat felerősítve, sőt egybefonva. Ennek kiváltó oka és egyúttal végeredménye is az a *világrendszer-váltás*, melynek közepette vagyunk.

A világrendszer-váltás egyszerre világrendszer-váltás és világ-rendszer-váltás. Ami azt jelenti, hogy a megrendült világrend nemcsak a megelőző nemzetközi rendszer felbomlásából származik és egy újnak a születéséhez vezet, hanem azt is, hogy a régi elvek helyébe újak lépnek. A multipoláris világrend kialakulása és a civilizációs-kulturális szinten is értelmezhető etnopluralizmus egymást feltételezik, a deglobalizációs tendenciák és a gazdasági nagyterek integrációja kölcsönösen erősítő hatásúak, a liberális nemzetközi rend (*Liberal International Order*) liberális elvegyüttesként és a Föld térrendjeként is alábukik. A világrendszer-váltás tehát egyszerre jelenti a világrendszer megváltozását és a világ rendszerváltását.

SZÁZADOK RENDJE

A modern nagyhatalmi politika elmúlt kétszáz évét két részre oszthatjuk: 1) az első száz év a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszustól az I. világháború kitöréséig tartott (1815–1914), 2) a második száz év pedig a Nagy Háborút lezáró békekonstrukció versailles-i nyitányától, illetve a világtengerekre vonatkozó washingtoni szerződés aláírásától a kiterjesztve értelmezett „washingtoni konszenzus” globális érvényvesztéséig. Ez utóbbi száz év kezdetének és végének pontos meghatározása nehezebb, mint az előbbié, mert körvonalai elmosódnak, ám az látható, hogy összességében az I. világháborút követő új nemzetközi rend kialakulásának éveitől (1919–23) a Trump-éráig ért (2016–20).

Szemünk előtt születik a *harmadik század*, amelynek jelképértékű kezdetei között számba vehetjük a koronavírus-járványt, Kabul feladását és Kijev ostromát is. Ez eleinte minden bizonnyal a hegemoniaharc kora lesz, amelyben a régi hegemon és az új hegemonok küzdelmét figyelhetjük meg, melynek eredményeként kikovácsolódnak majd a nemzetközi élet új törvényei, új elvek mentén. Amint a 19. század és a 20. század az első, illetve a második század nemzetközi rendjének keretei között – hol annak ellenére, de még inkább azt megerősítve – ment végbe, úgy a 21. század politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális tartalma is abban a mederben fog kibontakozni, amit a jelenleg zajló globális küzdelem a Földbe váj.

A 18–19. század fordulójának francia hegemoniatörekvése összességében egy teljes negyedszázadig tartott (1789–1815), és úgy szellemi, mint geopolitikai értelemben Európa Párizsnak való *szárazföldi* alávetését célozta. Ennek csúcspontján Napóleon „a francia határokon túl pedig mindenütt elsöpörte a feudális államalakulatokat, amennyire ez szükséges volt ahhoz, hogy a franciaországi polgári társadalomnak az európai szárazföldön megfelelő, korszerű környezetet teremtsen”.¹ A császár veresége után a francia omnipotencia-kísérlet a bécsi kongresszus végzései nyomán átadta helyét a koalíciós háborúk győzteseinek, amelyek eleinte a Szent Szövetség keretei között (1815–1848) szavatolták a visszaállított *status quo*-t. Az évszázadok óta versengő, gyarmattartó nyugat-európai nagyhatalmak közül végül Nagy-Britannia tett szert elsőbbségre, mégpedig több kontinensre való földrajzi-jogi kiterjedése és a világtengereken régóta gyakorolt kereskedelmi-katonai hegemoniája révén. London *tengeri* világhegemoniáját egyik Napóleon utáni vetélytársának sem volt módja megkérdőjelezni, európai hegemoniáját viszont az egységes Német Császárság felől kihívás érte, amely nemcsak ipari-katonai, hanem politikai-kulturális természetű is volt. Kettejük majd fél évszázadig tartó (1871–1914) kontinentális hegemoniaharca, amely szemben álló szövetségi rendszereket teremtett, mégpedig a nyugati dominanciájú antantot és az Európa földrajzi tengelyében álló „központi hatalmakat”, eredményezte az I. világháborút.² Ezzel ki is állítottuk az első század mérlegét.

A második század kezdetének legfontosabb világpolitikai megállapodása az 1922-es washingtoni egyezmény volt, amelyben Nagy-Britannia a világtengerek feletti uralmat nyíltan átadta az időközben fölébe kerekedő Egyesült Államoknak. Ekkortájt a Párizs környéki békerendszer miatt Európában törekény viszonyok állandósultak, amely annak volt köszönhető, hogy az I. világháborúban magukat tönkregyőző nyugati nagyhatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia) nem voltak képesek szavatolni a békét. A nehezen kiegyensúlyozható instabilitás húsz év után (1919–1939) újabb világháborúhoz vezetett. A jövő nemzetközi rendjének aktorai már ekkor felléptek a globális geopolitika színpadjára, de egyelőre a háború utáni Európa szakadozott függőyei mögött várakoztak. Már az I. világháború utolsóelőtti évében megjelent ugyanis két olyan, szellemileg és földrajzilag egyaránt Európán kívüli szuperhatalom, amelyek az egész 20. század második felét meghatározzák majd. Történetfilozófiai

szemünk előtt születik
a harmadik század

1 KARL MARX: *Louis Bonaparte brumeire tizennyolcadikája* [1852] ford. nélk., Kossuth, Bp. 1975. 16.

2 Lásd bővebben: SCHMIDT Mária: *Új világ született, 1918–1923*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2019.

értelemben ezek egyaránt kontinensméretű forradalmi köztársaságok volt, ráadásul mindkettő – az európai etnopluralizmussal szemben megfogalmazódó – uniónak mondta magát: United States of America (Amerikai Egyesült Államok), Союз Советских Социалистических Республик (Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége).

Ezért a második század hajnalhasadásának kulcsdátuma 1917. Ekkor a már négy éve testvérháborúban álló, meggyengült, kivézt és kiszolgáltatott Európa nyugati és keleti peremén egyszerre emelkedett föl a wilsoni Amerikai Egyesült Államok és a lenini Szovjet-Oroszország. Mindkét birodalom célja univerzális volt, amelyet a nemzetközi rendszerben is érvényre kívántak juttatni: Wilson hadüzenetében jelentette ki, hogy az USA hadicélja nem más, mint „biztonságossá tenni a világot a demokrácia számára”, Lenin pedig a világháborút akarta világforradalommal transzformálni. E két kísérlet egyet jelentett abban az értelemben, hogy távlatos céljuk a tradicionálisan téralapú, államközi szabályokon nyugvó, európai eredetű nemzetközi rend helyett egy olyan új világrend létrehozása volt, amely ideológiai alapú, egypólusú s végcélja a világállam. Még tovább menve, az amerikai-liberális és a szovjet-kommunista törekvés történetfilozófiailag azonos természetű volt: globális tudományos-technikai progresszió + planetáris egységesülés. E két egyetemes misszió aztán majd a hidegháborúban (1945–1991) mérte össze erejét.³

1917-es közös felbukkanásuk után az amerikaiak 1919-ben önkéntesen kivonultak, a szovjeteket viszont kiszorították Európa geopolitikai teréből, hogy 1941-től kezdve egy oldalon harcoljanak, egészen 1945-ig, amikor először Németországot, aztán Közép-Európát, majd az egész kontinenst, végül magát a világot is két részre osztották. Így került előbb katonai, utána politikai, sőt kulturális értelemben is fél évszázadra „Európa zárójelbe” (Molnár Tamás), melynek esélye már 1917-ben felrémlett, de potenciális lehetőségéből 1945 és

1989 között vált rémisztő valósággá. A második század végeredménye nem más, mint az 1648-as vesztfáliai konszenzus fölbomlása, az Európában megszülető nemzetközi jog érvényvesztése, és az Európán kívüli nagyhatalmak kétpólusú világrendje, amelyből végül az Egyesült Államok került ki győztesen.

A kétpólusú világrend harcainak végső tétje az volt, hogy aki győz, az mindent visz – ez így is lett, az Egyesült Államok, amely először az amerikai kontinensre akarta (1823), majd a „szabad világra” tudta (1945) kiterjeszteni hegemoniáját, 1991-től kezdve az egész Földre igényt tartott. Ennek eszköztára meglehetősen sokféle volt, ugyanis az USA „imperialista expanziója” voltaképpen a kapitalista vállalkozás expanziójával jelentett egyet”, ám ehhez hozzátartozott „az amerikai dollár befolyása, valamint a kulturális expanzió egész repertoárja, mégpedig a nyelv és a morális presztízs révén”.⁴ Ekkortól kezdve egész Európa sorsa megpecsételődött, amelyből azóta sem látszik a kiút, sőt az amerikai nyomásgyakorlásnak való önkéntes engedés (uniós szankciós politika) miatt a helyzet rosszabb, mint valaha. Az összeurópai vereség ezúttal már nem pusztán katonai vagy gazdasági volt (melyek egyébként is bekövetkeztek az I. és a II. világháborúval), hanem történetfilozófiai. Amint Carl Schmitt keserűen megállapította, „az új Nyugat, azaz Amerika fölülírta a régi Nyugatot, vagyis Európát és újraszabta a világ régi, történelmileg kialakult rendjét, és a Föld középpontjává vált. [...] A civilizáció centruma ezáltal még nyugatabbra, Amerikába került.”⁵

Így hát az Egyesült Államok mintegy függelékként csatolta a második század végére a maga hegemoniatörekvésének negyedszázadát (1991–2016),

Európán kívüli superhatalmak kétpólusú világrendje

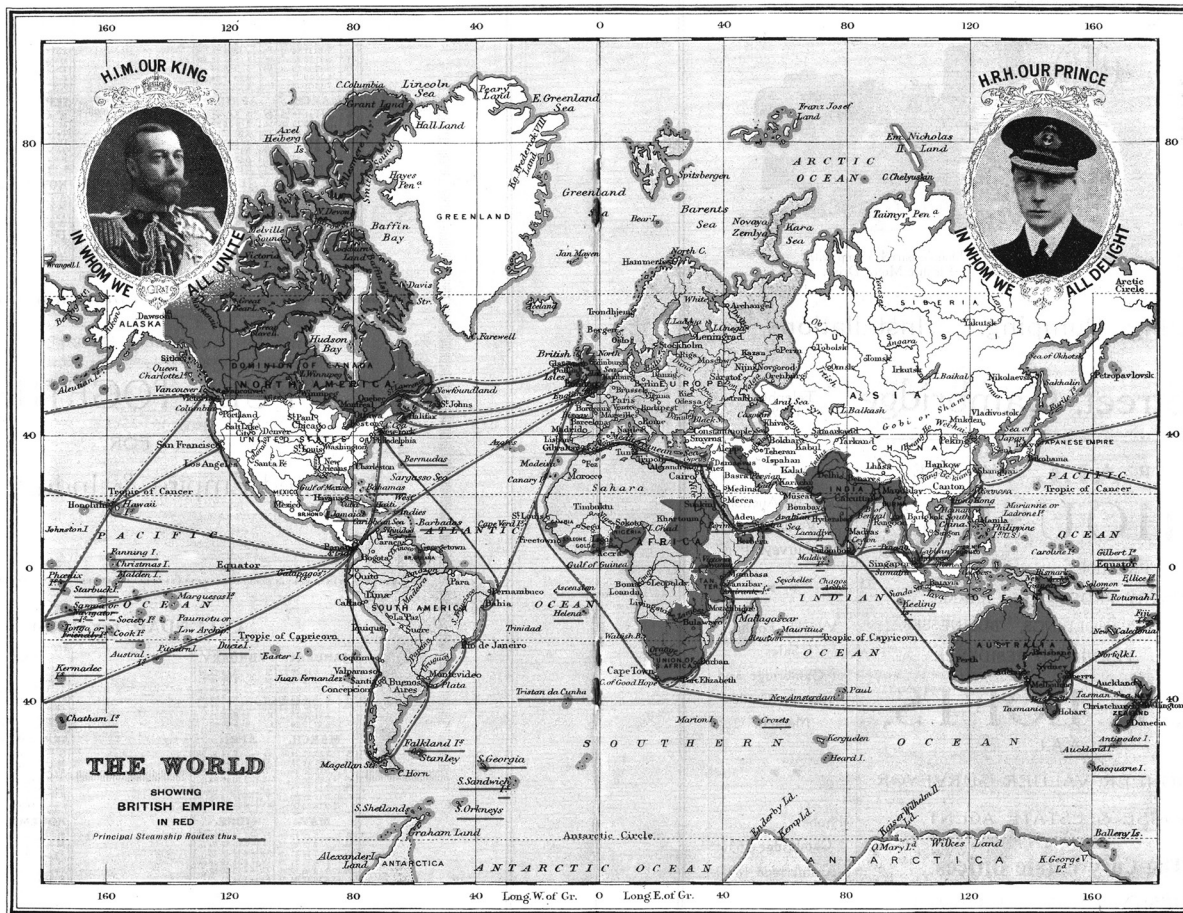

3 BÉKÉS Márton: *Európai polgárháború, 1917–1923 = Új világrend, 1918–1923*. szerk. BÉKÉS Márton, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2020. 218–220.

4 Carl SCHMITT: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles, 1923–1939* [1940] Duncker & Humblot, Berlin, 1988. 173. és *Schmittiana II.* ford. Günther MASCHKE, szerk. Piet TOMMISSEN, Economische Hogeschool Sint-Aloysius, Brussels, 1999. 25. Vö. G. L. ULMEN: *American Imperialism and International Law*. Carl Schmitt on the US in World Affairs. *Telos*, 72. 1987/nyár.

5 Carl SCHMITT: *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum* [1950] ford. G. L. ULMEN, Telos Press, New York, 2003. 290.

THE BRITISH EMPIRE SPANS THE WORLD

Világbirodalom – A Brit Birodalom kiterjedése 1929-ben a Cambridge Conservative & Unionist Association térképén ábrázolva (Cornell: Persuasive Cartography, The PJ Mode Collection)

légi hatalomként terjesztve az egypólusú világrendhez szükséges demokrácia-exportot (Afganisztán, Irak, Jugoszlávia, Líbia, Szíria). A Föld központi világkormányzása ekkor vérmes „vízióból hübrisztikus fantáziává vált” (Stephen M. Walt), sőt majdnem valósággá is. A Pax Americana ugyanis nem jelentett egyebet, mint az „amerikai évszázad” fegyveres beteljesítését, a kétpólusú világ megszűntekor fölsejlő „unipoláris pillanat” (Charles Krauthammer) utópikus meghosszabbítását, más szavakkal a „játékony globális hegemonia” (William Kristol–Robert Kagan) kedveskedően könyörtelen egyeduralmát. Ezt mindennél jobban kifejezte a hidegháború végeztével megalakult neokonzervatív agytröszt és háborús lobbicsoport neve: *Project for a New American Century*.

A második század alkonyát jelezte, hogy a fennálló nemzetközi rend ereje fogytán lévő legfőbb állami aktora, vagyis az Egyesült Államok szembekerült azokkal a jelentős kihívásokkal, amelyek egyszerre érintették a nemzetközi hatalmi horizontot, a globális gazdasági rendszert és a földkerekség átfogásához szükséges Világsszellem-kormányzó képességét. Itt már nemcsak a planetáris katonai rezsím fenntarthatatlanságáról (iraki, majd afganisztáni kivonulás) és a lokális klienseket (Kosзовó, Tajvan, Ukrajna) érő kihívások megszaporodásáról, valamint Kína globális termelési, hitelkihelyezési és fogyasztási biztos második helyezéséről van csupán szó, de arról is, hogy az *American Way of Life* ígéretében már Amerikában sem hisznek, globális progresszív mutációja pedig világszerte egyre több helyi ellenállást vált ki.

Az eddigiekből is jól látható, hogy az elsőhöz képest a második század geopolitikatörténete jóval tagoltabb, hiszen eleinte – főbb dokumentumainak keltezési helyeire utalva – Párizs–Washington dualizmus jellemezte (1919–1939), aztán következett a két globális főszereplővel fémjelezhető Moszkva–Washington hegemonia-küzdelen (1945–1991), amelyet végül Washington katonai,

PUCK.

AFTER MANY YEARS.
BRITANNIA.—Daughter!

Örségváltás –

Nagy-Britannia átadja a tengerek fölötti ellenőrzést az Amerikai Egyesült Államoknak, *Puck* magazin, 1898. június 15-i szám (*Library of Congress*)

gazdasági és kulturális egyeduralmának kísérlete tetőzött be (1991–2016). Az utolsó szakasz idejére Európa már rég nem volt nemzetközi játékos, a szovjet kihívó letűnt, a többi kontinens legföljebb alávétendő helyszíneként jött számításba, egyik-másik régiója pedig a világhegemónia háborús színhelyévé vált (Balkán-félsziget, Észak-Afrika, Közel-Kelet, Közép-Ázsia). Mindez történetfilozófiai értelemben azt az izgalmas kérdést veti föl, hogy Amerika, amely 1917-től 1991-ig küzdött az egyeduralomért s ezalatt Nagy-Britannia tengeri hegemoniájának örököse lett, hogyan s miért tudott az öreg kontinens egykori külbirtokából az új világ centrumává válni? Más szavakkal, „Amerika: független, amely felvette Európa feleslegét” (Hegel), hogyan tette feleslegessé Európát s vele együtt az európai jogban gyökerező vesztfáliai rendszert és az abból eredő nemzetközi törvényeket?

Akkor, amikor az első században kiteljesedő egykori európai után most a második századot jellemző poszteurópai nemzetközi rend is felbomlik, a világ egymásra következő formái és az őket mozgató szellemiség nem visszatérést, hanem egyetemes meghaladást sürget – éppen ezért a harmadik század, azaz „a mi időnk a születésnek és egy új korszakra való átmenetnek ideje”.⁶

Az elmúlt harminc évvel összevetve ma nem túlzás a liberális világrend, benne a liberális korszak alkonyáról beszélni, főleg, hogy maguk a liberális internacionalizmus külügyi iskolájának apostolai is vagy rezignáltak erre készülnek, vagy éppen ezt megakadályozandó szönek terveket, hol fantáziátlan visszaállítást, hol az előremenekülést javasolva.⁷ A régi, posztbipoláris nemzetközi rend képviselői számára a legpozitívabb eredménnyel kecsegtető lehetőségek tehát a restauráció és a „megszüntette megőrzés”, amik nem éppen kívánatos kilátások egy mindenestül új világ foganása számára. Mi sem jellemzi

6 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A szellem fenomenológiája* [1807] ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Bp. 1979. 14.

7 Vö. sorrendben: Michael IGNATIEFF: *The Collapse of Liberal Institutionalism*. *Persuasion*, 2021. december 6. <<https://www.persuasion.community/p/the-collapse-of-liberal-internationalism>>; Alexander COOLEY – Daniel H. NEXON: *The Real Crisis of Global Order: Illiberalism on the Rise*. *Foreign Affairs*, 2022/ január–február és John IKENBERRY: *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crisis of Global Order*. Yale U. P., New Haven, 2020.

jobban a nemzetközi politika és a belpolitikai berendezkedés szoros együtt járását, mint hogy védelmezői a liberális világrendet nemcsak a revizionista nagyhatalmaktól (Kína, Oroszország) féltik, hanem egy illiberális fordulattól is. Páni félelmükben a kettőt rendre össze is keverik, közös nevezőre hozva a multipoláris világrend kialakítását ambicionáló Kínai Népköztársaság konfuciánus kommunizmusát a bevándorláspárti eurokrata elit uralmát megkérdőjelező nemzeti-szuverenista pártokkal.

Amiben nem tévednek, az annak megérzése, hogy minden, ami korunkban kreatív politikai energiával rendelkezik, az a liberális paradigma különböző absztrakciós szinteken és uralmi síkokon elhelyezhető formái ellenében hat, hiszen a globális hatalommonopólium, a progresszív kulturális hegemonia és a liberális demokrácia kizárólagossága egyszerre kerül célkeresztbe. Ez azt jelenti, hogy „jelenkorunk egy új időszakba való átkelés ideje: a liberális korszak aláhanyatlik és egy posztliberális korszak virrad föl”.⁸ Kissé ennél is előbbre tekintve pedig egyenesen egy *nemliberális korszak* szükségét jelzi, amely önálló referenciára akkor emelkedik majd, amikor saját nevet ad magának. Nemzetközileg a Föld nagyterein alapuló többpólusú berendezkedésről van szó, államszervezési tekintetben pedig a helyi sajátosságoknak megfelelő közösségelvű megoldásokról. Multipoláris berendezkedés nincs etnopluralista felfogás nélkül, és fordítva.

A HARMADIK SZÁZAD NOMOSZA

Mindent összevetve, a legalább százéves, világhegemóniát célzó nemzetközi paradigma gyökerére helyezik most a fejszét, születőben van „a Föld új nomosza” (Carl Schmitt), amely jogpozitivizmus helyett területi elvet érvényesít és szabadkereskedelem helyett geopolitikai összefüggéseket helyez előtérbe. Az új nemzetközi rend a tér tagolásán és a benne lakók megszervezésén alapul, a hatalmat pedig globálisan, regionálisan és lokálisan is szétosztja, ennek eredményeként alakulnak ki a gazdaságföldrajzi és katonapolitikai nagyterek, a regionális együttműködések és az adott nemzetek sajátosságainak megfelelő *szuverén demokráciák*.

Ebből a szempontból nagyon is kortársunk Carl Schmitt (1888–1985), aki úgy az egypólusú világot (planetáris centralizáció, világállam) lehetetlennek tartotta, amint a nagytérrend elveit is idejekorán leszögezte.⁹ A 2020-as évek kezdete mintha egy schmittiánus világrend kialakulását sejtetné, amikor is az unipoláris kísérlet kudarcba fulladásával multipolaritás kezd érvényesülni, a globalizáció eddig ismert formája, azaz a gazdasági, katonai és kulturális kényszerekben alapuló egypólusú világmodell pedig átadja helyét a nagyterek együttműködésének. Ez egyben a második század nemzetközi törvényeinek felülírását, azaz az ideológiailag motivált egypólusú világkép elvetését is jelenti, ugyanakkor nem egyenlő az első század tradicionális európai nagyhatalmainak versengéséhez való visszatéréssel. Az új világnak mindenestül új eszme, új törvény és új rend kell. Ezek pillérjei a következők: *pluriverzum* és *nagytérrend*.

Pluriverzum

Carl Schmitt a Népszövetség (hivatalos nevén Nemzetek Szövetsége) I. világháborút követő, mégpedig nem véletlenül a Németországot sújtó, 1919. június 28-án aláírt versailles-i békediktátumba belefoglalt felállítása kapcsán gondolkodott

az új világnak
mindenestül új
eszme, új törvény
és új rend kell

⁸ Erik AHRENS – Bruno WOLTERS: *Postliberal. Ein Entwurf*. Antaios, Schnellroda, 2021. 12.

⁹ Felhasznált irodalom: Roland AXTMANN: *Humanity or Emnity? Carl Schmitt on International Politics. International Politics*, 2007/44.; Alain de BENOIST: *Carl Schmitt Today: Terrorism, 'Just' War, and the State of Emergency* [2007] Arktos, London, 2013.; DEREKAS Győző: *Carl Schmitt elmélete a nemzetközi viszonyokról. Jogelméleti Szemle*, 2019/1.; DINNYEI Béla: *A politikai világ mint pluriverzum. Világosság*, 2010/ősz.; William HOOKER: *Carl Schmitt's International Thought: Order and Orientation*. Cambridge U. P., Cambridge, 2010.; Chantal MOUFFE: *Schmitt's Vision of a Multipolar World Order. The South Atlantic Quarterly*, 2005/tavasz és *The International Political Thought of Carl Schmitt: Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. szerk. Louiza ODYSSEOS – Fabio PETITO. Routledge, London, 2007.

el azon, hogy a Föld összes országát integráló igénnyel fellépő nemzetközi szervezet vajon képes lehet-e új nemzetközi jogrendet teremteni, annak érvényt szerezni, sőt akár maguknak az államok politikai – etnikum, terület, határok, szuverenitás révén való – elkülönülésének felszámolása útján egyetemes világállamot alkotni s ezzel elhozni a kanitánus „örök békét” (*Die Kernfrage des Völkerbundes*. 1926, *Der Völkerbund und das politische Problem der Friedenssicherung*. 1930/34). Arra a megállapításra jutott, hogy nem.

Mindennek általánosabb elméletét is megfogalmazta híres alapművében, amely a „politikai fogalmát” tisztázta (*Der Begriff des Politischen*. 1927/32). Ebben azt írta, hogy a világ politikai egységbe foglalása lehetetlen, hiszen:

„A politikai fogalmi ismervéből az államok világának pluralizmusa következik. [...] Ezért a Földön, ameddig egyáltalán az állam fennáll, mindig több állam létezik, és nem létezhet az egész földkerekséget és az egész emberiséget átfogó világállam. A politikai világ pluriverzum, nem univerzum.”¹⁰

Nem nehéz ugyanis belátni, hogy az ellentéteken alapuló politikai tartomány (*Politische*) felszámolásához vezetne, ha a világot a politikai viszonyok fő hordozói, vagyis az államok nélkül, sőt ezek megszüntetése árán akarnák egyesíteni. Egy ilyen világállam a világ államtalanítása volna, azaz a depolitizálódás legfelsőbb foka lenne. A világ végső politikai egysége tehát elképzelhetetlen, a planetáris világállam kialakulása, leginkább egy afféle világjogállam képében, viszont nemkívánatos.¹¹

A törzsszöveghez csatolt egyik korolláriumban Schmitt elkülöníti egy mástól az államalapú (vesztfáliai típusú) európai térrendet, amit *jus publicum europaeum*-nak nevez, a rákövetkező magánjogalapú (amerikai típusú), majdan a *Pax Americana* jogalapját jelentő nemzetközi rendszertől. Előbbit „az egyenjogú államok államközi szuverenitása” jellemzi, utóbbit viszont a köz- és a magánjog el nem választása.¹² Mindez szoros kapcsolatban áll a szárazföldi és a tengeri hatalmak berendezkedésével, politikai karakterével, hiszen előbbieket egy területi/territoriális, földalapú, határok által tagolt, az állami szuverenitást ez által megeremtő térrendet

feltételeznek, utóbbiak viszont határtalan, fluid és legfőképpen a kereskedelmi szabályok által megszabott nyitott világot. Nyílt víz, nyílt társadalom.

A 19. században megjelenő brit világhegemonia és az ezt felváltó 20. századi amerikai hegemoniatörekvés stratégiája a tengeri/óceáni felfogásban gyökerezik, amelyet csak kibővíti a II. világháború óta létező amerikai légi fölény és a '80-as évek „csillagháborús” terveinek ürprojektje, valamint tovább nyomatókósi a negyedik uralmi térhez tartozó kibernetikai hatalom digitális dimenziója. Az elmúlt kétszáz év tengeri hatalmainak fő törekvése a planetáris egységesítés minden eszközzel való megvalósítása, amelyben az ágyúnaszád-diplomáciától kezdve a világkereskedelem monopolizálásán át egészen a tudatipar kontrollálásáig mindent bevetettek az angolszász nagyhatalmak. Ennek része az a geopolitikai csel is, melynek révén „diplomáciai fölényének segítségével a tengeri hatalom a szárazföldi hatalmak közötti ellentéteket kihasználja és háborúit másodokon keresztül vívja meg”.¹³ Ezt hívjuk ma *proxymháborúnak*, Szíriától Ukrajnáig.

A bipoláris berendezkedés fél évszázada után következő, negyedszázadig tartó unipoláris kísérlet végeztével reális esély nyílik a multipolaritás kialakulására, mely folyamatban az első lépcsőfokot az „aszimmetrikus bipolaritásnak” (Andrej Kortunov) nevezett átmenet jelenti, amikor az eddigi globális egyed-

10 Carl SCHMITT: *A politikai fogalma* [1927/32] = Uő: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. ford., szerk. Cs. Kiss Lajos, Osiris-Pallas Stúdió–Attraktor, Bp. 2002. 36.

11 Lásd bővebben: Carl SCHMITT: *L'unità del mondo. Sulla globalizzazione e altri scritti*. Pgreco, Molnia, 2013. Vö. BÉKÉS MÁRTON: Világjogállam. Látószög, 2021. január 17. <<https://latoszogblog.hu/aktualis/vilagjogallam>>.

12 SCHMITT: *A politikai fogalma*. I.m. 80–82.

13 Carl SCHMITT: *Land und Meer* [1942] Klett-Cotta, Stuttgart, 2016. 20. és Uő: *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. I.m. 172–184. Vö. Halford J. MACKINDER: The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, 1904/4.

Esély nyílik a multipolaritás kialakulására

uralkodó mellé változó összetételű második szereplő(k) társulnak. Általuk tagolódik megint a tér s születik meg ismét a *politikai* világ.

A multipolaritás kialakulásához mindenképp a nemzetközi hatalom kisajátításának kell megszűnnie. Ez azóta úton is van, amióta a második század végén Trump elnöksége alatt nem indult egyetlen amerikai intervenciós beavatkozás sem, aztán Biden elnöksége idején Amerika feladta az unipoláris erőszak legelső éles tesztterületét, Afganisztánt, végezetül visszavonhatatlanná vált Kína súlypontemelkedése a világrendszerben. A multipolaritás kialakulásának második feltétele a geopolitikailag (mindenképp katonailag és gazdaságilag) kvázi egyenrangú szereplők feltűnése, amelyek az Egyesült Államok globális hatalmát – ha egyenként nem, akkor társulva – meg tudják kérdőjelezni. Ehhez klasszikus nagyhatalmak szükségesek, amelyek a nemzetközi erőeloszlásban igényt tudnak támasztani.

John J. Mearsheimer, az *offenzív realizmus* kortárs atyja szerint a mindig is ismeretes klasszikus nagyhatalmi politika lép a liberális illúziók helyébe, amikor a nemzetközi szituáció „politikai realitásokra cseréli a liberális álmokat”.¹⁴ A liberális világrendhez elengedhetetlenül szükséges egypólusúság, valamint a globális piacnyitásból, a liberális demokrácia teljeskörű elterjedéséből és a liberális társadalom-berendezkedés általánossá válásából álló program meg nem valósulása után logikus módon több nagyhatalom versengése indul el, amelyek természetükből fakadóan területi szuverenitásuk védelmére, sőt növelésére, biztonsági zónáik maximalizálására és nemzeti érdekeik képviseletére fognak törekedni, katonai, diplomáciai, gazdasági és kulturális tekintetben egyaránt.

A többpólusú világrend kialakításához elengedhetetlen nagyhatalmak címére máris akadnak jelentkezők. Itt van mindenképp előtt a világ legnagyobb és a világ legnépesebb országa, vagyis az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság, amelyek az ötven faktor összesítéséből álló Global Firepower-index alapján szorosra az Egyesült Államok után következnek katonailag.¹⁵ A verseny szellemtörténetileg is adott: míg az Egyesült Államok az elmúlt három évtizedben a világcivilizációval vált egylényegűvé, addig Oroszország az ezredforduló óta államcivilizációként pozícionálja magát, Kína pedig egy évezredes civilizáció államaként működik. Nézzük őket külön-külön!

Kína ma már több mint regionális nagyhatalom, hiszen globális súlya – anélkül, hogy egyedi modelljét és sajátos fejlődését globális méretekben akarná/tudná terjeszteni – megkérdőjelezhetetlen, nem túlzás tehát a világ új „kvázi-centrumának” (Enfu Cheng–Chan Zhai) nevezni. Kína ma a földkerekség második legnagyobb gazdasága, sőt vásárlóerő-paritáson számolva az első; 2017-es adatok szerint a világ népességének 18,4 százalékával bírt, és egymaga a világ GDP-jének 15,2 százalékát termelte meg; 2018-ban ipara a globális hozzáadott érték 28 százalékát produkálta, a külföldön befektetett tőkeállomány tekintetében pedig a második helyen végzett, így mára 150 ország tartozik neki összesen egy trillió dollár értékben. Globális szerepe abból is látszik, hogy a 2013-ban elindított Övezet és Út kezdeményezéshez (BRI) mind ez ideig több mint hatvan ország csatlakozott, amelyek a világ népességének 65, GDP-jének pedig 40 százalékát adják; és húsz év alatt megfordította a világkereskedelem arányait, hiszen míg 2002-ben a világ országainak 80 százaléka többet kereskedett az USA-val, mint vele, addig ebben

14 John J. MEARSHEIMER: *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. Yale U. P., New Haven, 2018. és Uő: *The Inevitable Rivalry*. *Foreign Affairs*, 2021/november–december. Lásd még: Uő: *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company, New York, 2001.

15 A helyezés sorrendje és index-számai: USA: 0,0453, Oroszország: 0,0501, Kína: 0,0511. Lásd bővebben: 2022 Military Strength Ranking. <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>>.

Önbeteljesítő jóslat – Írások a világrend átalakulásáról: Arthur Moeller van den Bruck: *A fiatal népek joga* (1918), Ferdinand Fried: *Autarkia* (1932), Carl Schmitt: *A nagytérrend nemzetközi törvénye a téridegen hatalmak intervenciótilalmával* ([1939/41] 1991)

70 százalékuk már vele bonyolít le többet; azután Kína alapítója a BRICS-országok Fejlesztési Bankjának és az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Banknak, saját valutáját pedig igyekszik nemzetközi elszámolási pénzeszközzé tenni; de tegyük hozzá azt is, hogy csak Afrika-szerte 61 Konfuciusz Intézetet hozott létre.¹⁶

Kína önmagában az egypólusú világrend építőmesterének kihívója (népessége már ma is az amerikai négyszerese, és az előrejelzések szerint 2050-re közel kétszer olyan gazdag is lesz), de több más regionális nagyhatalom is akad, amely fenyegetést jelent Amerikára. Az első közülük Oroszország, amely Európa második és a világ hatodik legnagyobb gazdasága, lakosság tekintetében pedig a legnépesebb európai ország. A Kelet-Európától Közép-Ázsiáig húzódó posztzsovjet térség domináns aktora, amely több csapatot állomásoztat határain kívül, mint Kína, és ezekből már nem csak a környező országok vitatott státuszú területeire jut (Abházia, Dél-Osztétia, Dnyesztermenti Köztársaság, Hegyi-Karabah, Krím-félsziget és négy kelet-ukrajnai megye), hanem a szíriai háborúban való aktív részvétele miatt a Közel-Keletre, sőt Líbiába is. A második India, amely Dél-Ázsia domináns állama, a jelzett térség gazdasági termelésének 80 százalékát adja, lakosságszáma pedig öt éven belül megelőzheti Kínáét is. Saját szövetségi rendszere kiépítésével (Indonézia, Irán, Mongólia, Omán) körbeveszi Kínát és annak lekötöztetettjeit (Banglades, Nepál, Mianmar, Pakisztán, Srí Lanka), mégpedig gazdasági erején túl civilizációs potenciálját is mozgósítva. Végül azokkal a regionális középhatalmakkal is számolni kell, amelyek saját térségük legbefolyásosabbjának számítanak, akár már csak területük és lakosságuk méretéből kifolyólag (Dél-Amerika – Brazília), akár geopolitikai és kulturális törekvéseik révén (Közel-Kelet – Irán, Szaúd-Arábia), olykor szűkebben vett régiójuk határain is messze túlsugározva (Balkán, Magreb, Kaukázus – Törökország).¹⁷

» több pólus, több demokrácia

E rövidre fogott felsoroláshoz nemcsak azt kell hozzátenni, hogy a nagy- és középhatalmak természetes módon nem csak egymásnak riválisai (kínai-indiai, orosz-török, iráni-szaúdi ellentétek), hanem azt is, hogy egyesek az amerikai szövetségi rendszerbe való integrálódásuk dacára (India, Szaúd-Arábia, Törökország) Washington akarától független, míg mások egyenesen azzal ellenséges (Irán, Kína, Oroszország) területi dominanciára törnek, olykor szövetkezve is egymással (orosz-kínai, orosz-iráni, orosz-indiai jó viszony).

Utóbbihoz kapcsolódik, hogy a multipolaritást erősítve egyes nagy- és középhatalmak kifejezetten ilyen céllal fognak társulásba. Ezek közül a leg-erőteljesebb minden bizonnyal Oroszország és Kína partnersége, amellyel kapcsolatban a taktikai együttműködésnél biztosan többről, stratégiai koalícióról van szó, különösen, hogy a két – nem feltétlenül zavartalan viszonyú – országot a Biden-adminisztráció terelte egybe, amelyet az orosz-ukrán háború és a szankciók csak elmélyítettek (Oroszország első számú kereskedelmi partnere mára Kína, amely 2024-re várhatóan kétszer annyit kereskedik majd vele, mint tette tíz évvel korábban). A két ország egyenesen a világrend megváltoztatására utaló dokumentumban formalizálta közös céljait, amelyet 2022. február 4-én írtak alá. Ebben a nemzetközi hatalom diverzifikálása iránti igény egészen explicit módon jelenik meg, rögtön az első bekezdésben, a következők szerint:

„Napjainkban a világ jelentős változásokon megy keresztül, az emberiség belép a gyors ütemű fejlődés és a mélyreható átalakulások korába. Olyan folyamatok tanúi vagyunk, mint a multipolaritás, a gazdasági globalizáció, az információs társadalom megjelenése, a kulturális sokszínűség, valamint

16 Felhasznált irodalom: HORVÁTH Levente: *A kínai geopolitikai gondolkodás*. Pallas Athéné, Bp. 2022.; *Övezet és Út. Múlt, jelen, jövő*. szerk. HORVÁTH Levente – SALÁT Gergely, Typotex, Bp. 2021.; SALÁT Gergely: *Kína, az új centrum*. *Eurázsiai Szemle*, 2021/1. és Weiwei ZHANG: *The China Wave: Rise of a Civilizational State*. World Century Publ., Beijing, 2012.

17 Felhasznált irodalom: HÁDA Béla: *Geopolitikai játszmák és hatalmi építkezés Dél-Ázsiában a 21. század harmadik évtizedének elején*. *Eurázsiai Szemle*, 2021/1.; HERVAINÉ SZABÓ Györgyvér – SZATMÁRI Péter: *Államcivilizáció vagy civil állam. Az Orosz Föderáció perspektívái a 21. században*. *Eurázsiai Szemle*, 2021/1. és KLEMENITS Péter: *Délkelet-Ázsia geopolitikai jelentősége az új multipoláris világrendben*. *Eurázsiai Szemle*, 2021/1.

a globális kormányzási architektúra és a világrend átalakulása; az államok közötti kölcsönös kapcsolat és kölcsönös függés fokozódik; a hatalom újraelosztására irányuló tendencia alakult ki a világban; a nemzetközi közösség pedig egyre nagyobb igényt mutat a békés és fokozatos fejlődést célzó vezetés iránt. [...] Egyes szereplők azonban, akik a globális arénában kisebbséget képviselnek, a nemzetközi problémák megoldásában továbbra is az egyoldalú megközelítés és az erőpolitika alkalmazása mellett állnak, sőt beavatkoznak más országok belügyeibe, sértve azok törvényes jogait és érdekeit, ellentmondásokat keltenek, nézeteltéréseket okoznak és konfrontációkat szítanak”.

Az orosz–kínai nyilatkozat leszögezi azt is, hogy „a politikai-társadalmi berendezkedéstől, történelemtől, hagyományoktól és kulturális sajátosságoktól függetlenül minden népnek joga van megválasztani a demokrácia megvalósításának azt a formáját, amely megfelel az adott ország sajátosságának”. A multipoláris felfogás demokráciából is sokfélét ismer el – több pólus, több demokrácia.

Ehhez hasonló törekvés az a nem területi-politikai, hanem gazdaságpolitikai együttműködés, amely a BRICS-országok sajátja. A Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika közötti kooperáció már most a Föld szárazföldi területének 26,7 és a bolygó lakosságának 41,4 százalékát tömöríti, valamint a világ GDP-jének 26,5 százalékát adja; legutóbb bejelentette csatlakozási igényét Argentína és Irán, de komolyan felmerült Egyiptom, Indonézia, Szaúd-Arábia és Törökország társulása is. A BRICS dokumentumai között találjuk a 2009-es jekatyerinburgi nyilatkozatot, amely „támogatja a demokratikusabb és igazságosabb többpólusú világrendet”, valamint a 2017-es xiamenti, amely egy „multilateralizmus jegyében álló demokratikus és reprezentatív nemzetközi politikai és gazdasági rendről” szól.

A regionális nagyhatalmak aktivizálódása és a rivális szuperhatalmak megjelenése új világefelosztást ígér. A gyarmatosítás korának eurocentrikus világmépét először felváltotta a bipoláris korszak kelet–nyugat konfliktusa, aztán ezt az amerikai unipoláris kísérlet *West and the Rest* felfogása, most viszont ennek helyébe lép a globális Észak és a globális Dél geográfiája.¹⁸ Ez nem a két félteke fölött egyenként gyakorolt valamilyen hegemoniát jelenti, hanem több regionális hatalom osztozkodását. Ezek az északi félteke esetében Oroszország és Kína, mellettük a transzatlanti tömbbel, a déli félteke esetében pedig leginkább India és Brazília. Ezzel el is érkeztünk a Föld új térrendjének alapfelosztásához, amelynek egymásra épülő rétegződése a következő:

A Föld geopolitikai, geogazdasági, sőt geokulturális felosztása nemcsak a nemzetközi hatalom újraelosztásához vezet, hanem az egyes nagy civilizációkhoz tartozó nagyhatalmak és nagyterek, régiók és egyes államok sajátosságainak megfelelő fejlődési utak tiszteletben tartásához, valamint mindezek békés együttműködéséhez is.

18 Vö. Ramachandra BYRAPPA: *Tangó vagy béklyó: hagyjuk a déliesítést Indiára!* Pageo, 2018. június 6. <<http://www.geopolitika.hu/hu/2018/06/06/tango-vagy-beklyo-hagyjuk-a-deliesitest-indiara>>.

Nagyterrend

Carl Schmitt a II. világháború kirobbanásától a hidegháború kezdeti szakaszáig eltelt bő évtizedben több nemzetközi politikai kérdésekkel foglalkozó alapművet írt, amelyek – megjelenésük sorrendjében – egy nagytereken alapuló, téridegen hatalmak intervenciótilalmát rögzítő nemzetközi berendezkedésről (*Völkerrechtliche Großraumordnung und Interventionsverbot für raumfremde Mächte*. 1939/41), aztán a szárazföldi és tengeri hatalmak örök ellentétéről (*Land und Meer*. 1942), végül pedig a régi európai nemzetközi, pontosabban államközi jogról és annak hanyatlásáról (*Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. 1950) szóltak.¹⁹ Ezek közül most a legelső, vagyis a nagyterrend-koncepció (*Großraumordnung*) a fontos, amelyet már 1939-ben az univerzalizmus – filozófiai, történelmi és geopolitikai – alternatívájának szánt, sőt téziséét később is megerősítette: 1952-ben azzal, hogy „a nagyterek pluralitása” választási lehetőséget jelent a hidegháborús bipolaritással szemben, újabb tíz évvel később pedig reményét fejezte ki az iránt, hogy a nagyterek sokfélesége által „a dualista-bipoláris világrendszer helyébe egy pluralista-multipláris lép” majd.²⁰

Az I. világháború nyomán alakult ki a gondolat, hogy a modern ipari államokat nagyobb gazdasági, vagyis integrált termelési, kereskedelmi, fogyasztási terekbe kell szervezni (*Großraumwirtschaft*), hiszen a technológiai-infrastrukturális fölépítmény túlnőtt a nemzetállami kereteken. Ennek középtávú következményeit jól mérte fel Ferdinand Fried, aki *Autarkia* című 1932-es könyvében azt írta, hogy „a világgazdaság egészének különböző gazdasági térségekre való

szétesése évek óta tart és bizonyosan még évekig folytatódni is fog”, majd 1939-ben a liberális-kapitalista világkereskedelmi rendszernek a gazdasági nacionalizmuson alapuló, önellátó nagyterekre való szétesését prognosztizálta, ami „nem egy egységes világcivilizáció kialakulására mutat, hanem a különböző nagy kultúrák egymásmellettségére”, aztán újabb két évvel később né-

gyet el is különített egymástól: az amerikai kontinensen, Európában–Afrikában, Észak-Euráziában és Indiától Délkelet-Ázsián és Óceánián át Ausztráliáig tartóan.²¹ A gazdaságilag megszervezett nagy térségektől az alternatív multipoláris világrend elképzeléséig Carl Schmitt jutott el, amikor elsőként 1939-ben a vesztfáliai rend széthullása után a nemzetközi jogot a nagyterek önállóságának elismerésére javasolta alapítani, mint „jelenkorunk konkrét történelmi-politikai fogalmára [...] amely nem állami, hanem technológiai, ipari, gazdasági és szervezési területre vonatkozik”, így ebben a nemzeti függetlenség nemcsak, hogy nem vész el, de egyenesen „tiltja a téridegen hatalmak intervencióját”; 1950-ben viszont már egyenesen úgy fogalmazott, hogy

„a választási lehetőség a nagyterek pluralitása és az egyetlen rendszerbe illeszkedő globális egység között áll fenn, ez a világpolitika nagy ellentéte, ami név szerint a központilag uralt világ és a kiegyensúlyozott térrrend között, vagyis a pluralizmus és az univerzalizmus között feszül.”²²

A 21. század olyan folyamatait, mint az amerikai unipolarizáció kudarca, a nemzetközi szervezeteket övező bizalmatlanság, a kínai–amerikai gazdasági

19 Az eredeti megjelenés sorrendjében: Carl SCHMITT: *Völkerrechtliche Großraumordnung und Interventionsverbot für raumfremde Mächte* [1939/41] Duncker & Humblot, Berlin, 2009. (közli még: *Staat, Großraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. szerk. Günther MASCHKE, Duncker & Humblot, Berlin, 1995. 269–371.); *Land und Meer*. I.m. és *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. I.m.

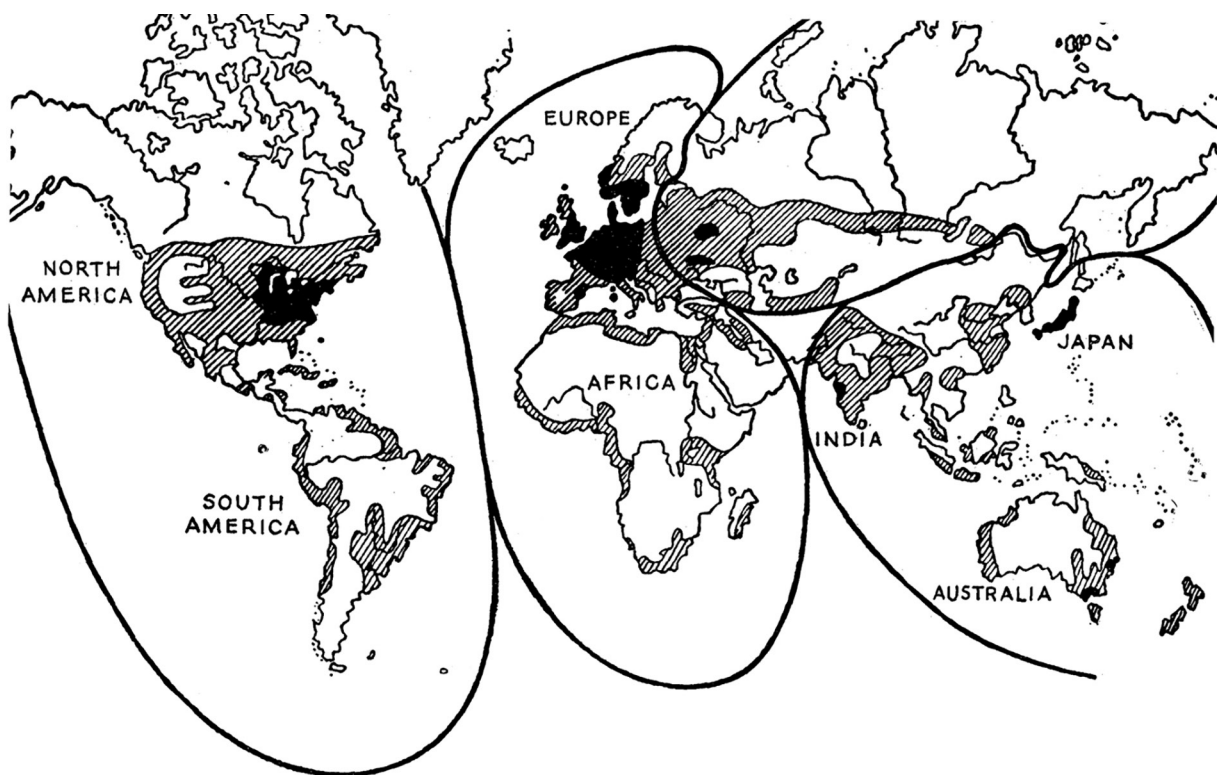
20 Carl SCHMITT: *Großraum gegen Universalismus* [1939] = Uő: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles, 1923–1939*; Uő: *Die Einheit der Welt*. *Mercur*, 1952/január, 1–11. (közli még: *Staat, Großraum, Nomos*. I.m.) és Uő: *Die Ordnung der Welt nach dem zweiten Weltkrieg* [1962] = *Staat, Großraum, Nomos*. I.m. 602.

21 Ferdinand FRIED: *Autarkie*. Diederichs, Jena, 1932. 126.; Uő: *Wende der Weltwirtschaft*. W. Goldmann, Leipzig, 1939. 447. és Uő: *Zukunft des Welthandels*. Knorr & Hirth, München, 1941. Vö. Joshua DERMAN: *Prophet of a Partitioned World: Ferdinand Fried, „Great Spaces”, and the Dialectics of Deglobalisation, 1929–1950*. *Modern Intellectual History*, 2021/3.

22 SCHMITT: *Völkerrechtliche... I.m.* 11–12. és Uő: *The Nomos... I.m.* 247.

az atlanti világrend áll szemben az eurázsiai nagyterrenddel

háború és a koronavírus-járványnak a világkereskedelemre gyakorolt negatív hatásai egyre csak fokozták a deglobalizációt, amely két irányban mélyült el. Egyfelől elősegítette az önellátás pozitívumainak felismerését, felgyorsította a téralapú újraszerveződést és felerősítette az intervenciótilalom biztonságpolitikai jelentőségét, másfelől az egységesülő *global mindset* napirendje felől elmozdulás történt a nagy történelmi civilizációk elkülönülésének fokozódása felé, amely különálló területeken élő, eltérő sajátosságú szuverén kultúrákat ismer el. Ez a kettős folyamat márpedig azt jelenti, hogy minden adott „a különféle embercsoportok etnopolitikailag meghatározott tereiből álló blokkok” térrendjének kialakulásához.²³

Az Egyesült Államok világhatalma vagy éppen egy globális világállam világcivilizációja ellenében számos törekvés szegeződik, amelyek területi alapon szerveződnek. Rögtön itt van ismételt Kína, amelynek nagytér-dominanciája egészen látványos, hiszen már most az ázsiai GDP közel felét adja, az ázsiai kezdeményezésekben (Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség, Sanghaji Együttműködés Szervezete) vezető szerepet játszik, három kontinensre kiterjedő Övezet és Út kezdeményezését kelet-ázsiai súlypontúvá tette, mely térséget gazdasági és katonai eszközökkel dominál is, és már 2014-ben javasolta egy olyan új ázsiai–csendes-óceáni biztonságpolitikai doktrína létrehozását, amely „a regionális ügyek megoldását a régió államainak konzultációjának elve mentén gyakorolja”. A Sanghaji Együttműködés – amely a Föld szárazföldi területeinek 23 százalékát, lakossága több mint 41 százalékát és a világ GDP-jének negyedét adja, nyolc tagjának fele atomhatalom s kettő az ENSZ BT állandó tagja – legutóbbi ülésén tartott beszédében Hszi Csin-ping kínai elnök azt mondta, hogy a fórum tagországai „szálljanak szembe közösen más országok belügyeikbe történő beavatkozásaival”.

Az atlanti világrend és az eurázsiai nagytérrend egymással szemben álló integrációi is jól kivethetők: előbbi kereteit a második század második felének nemzetközi szervezetei adják (Európai Unió, IMF, NATO, Világbank), amelyhez az Egyesült Államok új biztonságpolitikai alrendszerei társulnak (AUKUS,

Nagyterrend – Ferdinand Fried elképzelése a világ négy nagy gazdasági térségéről, feketével az ipari centrumok, satírozva az élelmiszer-termelés központjai és a nyersanyaglelőhelyek
(*Das XX. Jahrhundert*, 1940. november, 316. oldal)

23 Guillaume FAYE – Perre FRESON – Robert STEUCKERS: *Lessico del rivoluzionario idee fondamentali* [1985] szerk. Andrea SCARABELLI, Ritter, Milano, 2022. 64.

Szótár egy új világrendhez

AUTARKIA – Önellátás; egy adott földrajzi–kulturális térség (állam, nagytér) gazdaságilag, energetikailag és infrastrukturálisan zárt, független egysége, amely képes külső források és a tőlük való függés nélkül teljeskörűen működni. Ez egyben a gazdasági, katonai, digitális/kibernetikai, sőt kulturális szuverenitás feltétele, amely kedvező és kölcsönösen előnyös kapcsolatok mellett azonban nem zárja ki, sőt igényli is az együttműködést más hasonló terekkel.

CIVILIZÁCIÓ – A legmagasabb fokú kulturális integráció szintje, amely az anyagi (biológiai, földrajzi, politikai) megvalósuláson túl leginkább szellemi (kulturális, történelmi, vallási) összetevőkkel jellemezhető, ezzel teremtve hosszú távú keretet az egymástól térben is elkülönülő, különféle hitű, nyelvű, eltérő szokású és a Föld más tájait lakó emberi csoportok együttélésének. A civilizációk nagyterekbe szerveződnek, amelyeken belül érvényesül a belső régiók együttműködése és az etnopluralizmus.

ETNOPLURALIZMUS – Az őshonos népek sokféleségének fenntartásán és megőrzésén alapuló felfogás, amely a kontinenseket, nagytereket és régiókat lakó nemzetek egyediségét és sajátosságát, a természeti biodiverzitáshoz hasonlóképpen, védendő és konzerválandó értéknek tekinti, és a helyes funkcionálás érdekében állónak is tartja.

GEOPOLITIKA – A földrajzi összefüggéseket (domborzati és vízrajzi viszonyok, tagoltság, gazdasági erőforrások) előtérbe helyező nemzetközi politikai felfogás.

INTERVENCIÓ – Külső, téridegen fegyveres beavatkozás egy civilizáció, valamely nagytér, régió vagy szuverén állam belső ügyeibe. Újabban főként nemfegyveres, de továbbra is politikai eszközökkel (gazdasági szankció, hibrid háború, színes forradalom, választások befolyásolása) megy végbe.

MULTIPOLÁRIS – A Föld több civilizációjából, számtalan népéből–nemzetéből, az ezeket integráló nagyterekből, végül pedig az ezeken alapuló kölcsönös függésből és előnyös együttműködésből előálló többpólusú nemzetközi rend, amely az erők egyensúlya miatt egyik pólusnak sem ad hegemon szerepet, hanem kooperációra bírja őket.

NAGYTÉR – Olyan nagyobb regionális földrajzi és történelmi integrációs keret, amelyen belül az egy civilizációhoz tartozó szuverén államok gazdasági, katonai és kulturális együttműködése kölcsönös előnyök alapján valósul meg.

REALIZMUS – Az államok közötti viszonyokat az erő érvényesülése-clozása alapján szemlélő nemzetközi politikai megközelítés, amely főképpen a következőkből indul ki, fontossági sorrendben: földrajzi elhelyezkedés, geopolitikai szituáció, katonai erő, az ennek alapját adó demográfiai viszonyok és gazdasági teljesítőképesség.

TÉRIDEGEN – Olyan hatalom (állam, birodalom), amely egy adott nagytérhez képest eltérő civilizációhoz tartozik, de benne szándékozik intervenciót érvényesíteni.

VILÁGREND – A Föld nemzetközi rendjének egymással összhangban álló anyagi (gazdasági, geopolitikai) és szellemi (ideológiai, kulturális) megvalósulása.

Quad), utóbbi pedig számos, több átfedéssel bíró, sőt immár egymással konvergáló fő-rumba szerveződik (ASEAN, Eurázsiai Gazdasági Unió, Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, Sanghaji Együttműködés). A már idézett orosz–kínai közös nyilatkozatban egyenesen az áll, hogy „az igazságos többpólusú világrend” érdekében aktivizálni kell az ázsiai–csendes-óceáni és az eurázsiai térségek közötti együttműködés fórumait (ASEAN, BRI, BRICS, Eurázsiai Gazdasági Unió, Sanghaji Együttműködés), mégpedig szó szerint a Nagy Eurázsiai Partnerség érdekében. Míg az előbbi alapvetően angolszász-tengeri dominanciájú szövetségi rendszert jelent, addig utóbbi kelet-eurázsiai fókuszú szárazföldi karakterrel bír. Ezzel körvonalazódni látszanak a Karl Haushofer által „pánrégióknak” nevezett nagyterek, de az is, hogy a tengeri hatalmaknak áll érdekükben megakadályozni az egységes nagy-eurázsiai „kontinentális blokk” kialakulását, annál is inkább, mert a jelenlegi konfliktusok (Tajvan, Ukrajna) éppen az „eurázsiai szakadási zóna peremterületein” zajlanak.²⁴

Míg az első század az európai gyarmattartó nagyhatalmak multipoláris rendszere volt, addig a második század meghatározó részét az Európán kívüli szuperhatalmak, sőt poszteurópai birodalmak bipoláris rendje jellemezte, amelyet fele annyi ideig az amerikai unipoláris kísérlet követett. A harmadik század, mintegy szintézisként, a két félteke öt kontinensének államait civilizációs alapon integráló nagyterek sokpólusú világrendjét ígéri. Az utóbbiak közötti összefüggés lényegbevágó, hiszen „a nagyterek a multipolaritás előhírnökei”.²⁵

ELJÖVENDŐ TITÁNOK

Ernst Jünger kifejezetten az atomenergiára és általánosságban véve a technológiai fejlődésre, annak sebességére utalva fogalmazott úgy, hogy „a 21. században be fogunk lépni a titánok új korszakába”.²⁶ A világrend szerkezeti és szellemi változása együtt jár egymással, és ebben az értelemben a bipoláris rendszer isteneinek alkonya után valóban a titánok kora következik.²⁷

24 Lásd bővebben: Karl HAUSHOFER: *Pánázsia. Az eurázsiai szakadási zóna peremterületei, ütközőtérségei, támogató- és védképződményei a Közep- és Távol-Keleten.* ford. Németh Bálint, Diszciplina, Pécs, 2017.

25 Dimitrios KISOUDIS: *Europa – der ungewollte Großraum. Sezession*, 110. 2022/október, 18.

26 Antonio GNOLI – Franco VOLPI: *I prossimi titani. Conversazioni con Ernst Jünger.* Adelphi, Milano, 1997.

27 Vö. BÉKÉS MÁRTON: *Fordul a szél! Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány*, Bp. 2019. *Titánok kora c.* fejezet, 37–56.

A második század második fele a két Európán kívüli univerzalizmus küzdelmével, még egyszer: az amerikai és a szovjet típusú egyetemesség versengésével telt, és ezenközben a nyugat-európai gyarmatosítás közel félezer éves időszaka (1492–1997) is világszerte véget ért. 1989/91-ben az amerikai univerzalizmus győzedelmeskedett, és megpróbálta saját misszióját egyetemesíteni. Ezzel valójában egyszerre három globális problémát okozott, mégpedig egytől egyig a kortárs (globális-progresszív) liberalizmus korlátlan érvényesüléséből kifolyólag; hiszen „a liberális gazdaságpolitika okozta a minduntalan növekvő egyenlőtlenségeket, a politikai liberalizmus az állam csődjét, a politika hanyatlását és a nem működő kormányzástechnikát, végül a kulturális liberalizmus váltotta ki a dekadenciát és a nihilizmust”.²⁸ Hasonló tehát a helyzet ahhoz, amit Carl Schmitt az 1923 és 1939 között írott nemzetközi politikai tárgyú tanulmányai gyűjteménye címének választott (*Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles*), amivel egyszerre hirdetett harcot három város, Weimar, Genf és Versailles ellen, ezekkel jelképezve a liberális demokráciát, a liberális idealizmust és az ezek keretét szolgáló I. világháborút lezáró békerendszer születési helyét.²⁹ Amint akkor, úgy most is a liberális világsszellem és annak szervezetrendszere áll a kritika középpontjában. Míg a két világháború közötti „húszéves válságot” (E. H. Carr) a világrend gazdátlansága váltotta ki, amikor is az Egyesült Államok 1919-ben elállt az egyébként órá szabott nemzetközi rendszer garantálásától, Franciaország és Nagy-Britannia pedig csak felforgatni volt képes a régi rendet, de újat alkotni nem, addig most egy „világrend nélküli világ” (Schmidt Mária) köztes időszakában vagyunk.

Az előző világrendről, gondolva ezúttal alatt az elmúlt harminc év nemzetközi keretrendszerére, jól tudjuk, hogy az Egyesült Államok által promotált liberális hegemonia jellemezte, amely szellemi értelemben liberális univerzalizmust hirdetett és államközi kapcsolatokat a liberális internacionalizmus határozta meg, mely kettőt közönségesen globalizációnak szokás nevezni. Előbbi alatt a szekuláris-racionalista progresszió kulturális napirendjét értjük, utóbbi alatt pedig a liberális demokráciák és a neoliberális kapitalizmus párhuzamos terjedésének menetrendjét. *Wandel durch Handel*. Egyik oldalról *One World*-ideológia (nyitott határ, nyitott piac, nyitott társadalom), a másiktól pedig „humanitárius intervenció” és „színes forradalmak”, azaz világszerte végrehajtott fegyveres beavatkozások és destabilizációs műveletek. Ezzel szemben a világrendszer-alternatíva csak a földrajzi téren, annak tagolásán és az így létrejött, történetileg-kulturálisan és politikailag-gazdaságilag meghatározott alacsonyabb és magasabb területi egységek (állam, régió, nagytér) integritásán és együttműködésén alapulhat. A világrendszerelváltás kulcsszavai ezért a *sokféleség* (civilizációk, etnopluralizmus), a *szuverenitás* (államok, autarkia) és az *együttműködés* (nagyterek, régiók) lesznek.

Carl Schmitt a Föld eljövendő *nomoszáról*, azaz felosztásának törvényéről háromféle forgatókönyvet fogalmazott meg 1955-ben. Ekkor úgy látta, hogy 1) vagy a két szemben álló fél valamelyike győz és elvei mentén egyesíti a világot (egyetlen szuverén világhatalom lesz), 2) vagy visszaáll az erők régi egyensúlya, de mégiscsak egyvalaki lesz első az egyenlők között (egy szuperhatalom gyakorol hegemoniát), vagy pedig 3) új egyensúly alakul ki „több független nagytér vagy blokk között [...] amelyek külsőleg különböznek egymástól, de belül homogének”.³⁰ Az első verziót láttuk bekövetkezni, s kísérletét is a világhegemonia megteremtésére, a második lehetőség ennek kudarcra nyomán bontakozhatna ki, ha marad rá erő, a harmadik út viszont nem más, mint a harmadik század forgatókönyve, ami majd „új eget és új földet” (Jel 21,1) teremti. ■

**a világrendszerelváltás
kulcsszavai: sokféleség,
szuverenitás,
együttműködés** ””

28 Jiang SHIGONG: *The Internal Logic of Super-Seized Political Entities: „Empire” and World Order*. ford. David OWNBY, 2019. <<https://www.readingthechinadream.com/jiang-shigong-empire-and-world-order.html>>

29 SCHMITT: *Positionen und Begriffe... I.m.*

30 Carl SCHMITT: *The New Nomos of the Earth* [1955] = *Uő: The Nomos... I.m.* 355.